

Educació per a una cultura de pau

Una proposta des de
la pedagogia i la neurociència

Marta Burguet, David Bueno

UBe

Pedagogies UB

**Educació
per a una cultura
de pau**

Educació per a una cultura de pau

Una proposta des de la pedagogia
i la neurociència

Marta Burguet i Arfelis
David Bueno i Torrens

SUMARI

PRÒLEG.....	13
INTRODUCCIÓ. MARIDATGE NEUROPEDAGÒGIC PER EDUCAR EN LA PAU	17
PART I. LA CULTURA DE PAU: ASPECTES SOCIALS I EDUCATIUS	23
1. SOTA ELS DISCURSOS DE PAU: ESTUDIS DE PAU I CONFLICTES.....	27
Els discursos de pau	27
Cultura i cultures de pau	30
Formes de fer les paus.....	32
Anvers i revers de les paus.....	35
Noves formes de violència i la no-violència: postura o convicció.....	37
Pau com a satisfacció de les necessitats humanes. Des del ben-ser per al ben-estar	43
2. ASPECTES SOCIORELACIONALS.....	47
Individualitat i alteritat.....	47
Saviesa dels sabors relacionals	54
Construcció i desconstrucció relacional. Esferes des de la deferència fins a la cordialitat	63
Desplegament del ser des del «de-dins».....	67
Garantia del ben-ser, cap a l'enfora.....	71
Cosmopolitisme cordial	73
Relacions històriques d'enemistats i violències. La seva transmissió.....	74
Principis de relació	78
3. LA PAU, MATÈRIA EDUCATIVA?	83
Prendre i emprendre decisions. Respostes coherents amb la pau	84
Característiques de les estructures mentals	87

Desplegar competències per a l'aprenentatge de la cultura de la pau.	
És possible educar per a viure conflictes de maneres pacífiques?	88
De la pau com a construcció cultural a la pau com a aprenentatge ètic i social	96
Més enllà d'un món en base dos: models integradors de cultura de la pau.	100
Vigència de fer pedagogia de la pau	101
Pau, per consens social o per convicció? D'educar postures a educar conviccions	102
4. EDUCAR PER A LA PAU COM A ITINERARI PEDAGÒGIC.	105
Pedagogies armades i de dormició.	106
Pedagogies de la dissensió i la controvèrsia	108
Pedagogies de la responsabilitat amb capacitat de resposta	109
De no-violència imperativa a no-violència volitiva i de l'acció justa a l'acció gratuïta.	112
Pedagogies del despreniment des del descentrament	115
Pedagogies de la reflexivitat, la lentitud i la proximitat	118
Pedagogies de l'observació i l'atenció. De l'estar a l'aguait, vers una consciència individual i col·lectiva	120
Pedagogies integradores: conciliant dualitats des del conreu dels espais interiors	124
Pedagogia de la pau des de les conviccions i les passions	126
Lideratges en clau de pau. Vers una pedagogia de risc.	127
D'aquelles paus sense registre... i sense rastre?	129
PART II. EL CERVELL I LA PAU: UNA APORTACIÓ	
DES DE LA NEUROCIÈNCIA A L'EDUCACIÓ PER A LA PAU	133
5. NEUROCIÈNCIA, CONFLICTES I PAU	135
Una història plena de conflictes	136
El dualisme ment-cervell.	137
La consciència	141
Grupalisme, dominància social i emocions	145
Agressivitat i impulsivitat	154
Un cervell conflictiu... però també empàtic i cooperatiu	164
6. NEUROCIÈNCIA I EDUCACIÓ	169
Comportaments deterministes <i>versus</i> comportaments influenciables.	169
Un cervell educable: aprenentatge i memòria	171

Efecte de l'educació en l'estructura del cervell: la plasticitat de les connexions neuronals	179
Les experiències i els gens	184
Les neurones mirall: la importància dels models a imitar	186
CLOENDA. A L'AGUAIT... PAU EN ESTAT D'ALERTA	189
BIBLIOGRAFIA	193

A tots els qui viuen el camí de la pau amb intrepidesa i coratge, en coherència amb les pròpies conviccions, passions i creences.

A l'Anna, perquè ara no podia ser d'altra manera, teixint ponts entre Catalunya i Colòmbia. I amb ella, a totes les invisibles biografies de pau que han estat bressol d'aquestes pàgines, i a tots els qui, cada dia, em fan sentir aprenent... de pau.

M. B. A.

A la meva família i als meus amics, que són sempre la meva font d'inspiració, i especialment als meus fills, l'Arnau i el Gerard, als quals espero poder retornar amb increment el préstec que m'han fet d'una Terra per viure en pau.

D. B. T.

PRÒLEG

La pau, a més d'un bell i meravellós anhel de la humanitat, és una situació, un estat i un procés que ens afecta a tots en quelcom d'essencial, immediat i tangible com és la vida, en les seves possibilitats i qualitats, i en les formes que tenim de viure-la els milions de persones que habitem el planeta. La pau no és aliena a cada ciutadà «del carrer», tal com sovint ens la presenten, revestida amb escenaris d'alta política i allunyada de les nostres capacitats d'actuació, o com a quelcom quimèric amb arguments que parlen de la nostra suposada naturalesa violenta. Per contra, la pau, com qualsevol altre procés social, és susceptible de ser construït pels éssers humans de manera individual i col·lectiva.

Aquest llibre aborda la pau, la cultura de pau i l'educació per a la pau des de la pedagogia i la neurociència. Aquest treball combina dos enfocaments, dues visions, la social i la de les ciències naturals. El llibre pretén, com diuen els autors, fer un maridatge entre els aspectes socials, educatius i pedagògics de la pau amb els neurocientífics sobre el funcionament del cervell, en relació amb la generació i la gestió dels conflictes i en el camp dels aprenentatges. Sense diluir cap d'aquests dos vessants, pretén potenciar els matisos que aporta cadascuna d'aquestes disciplines per afavorir connexions entre els diversos aspectes de la pau.

Educació per a una cultura de pau ens ajuda a pensar i repensar el concepte de pau en totes les esferes i àmbits d'actuació humana, eminentment en els àmbits més propers i en els de la personalitat. És ben sabut que vivim en una cultura que ha institucionalitzat la violència en totes les seves formes i manifestacions, i li ha fet adquirir un estatus de «normalitat», com una cosa «natural» i per tant inevitable. D'aquesta manera, sovint s'arriba a afirmar que la violència forma part indefugible de l'essència de l'home, que és inherent a ell, és a dir, que la violència està integrada en els nostres «gens». Ara bé, aquesta naturalitat de la violència no ens ha de fer confondre els conceptes: el que és realment inevitable són els conflictes, no la resposta violenta amb què a vegades s'afronten. Els conflictes, com bé afirmen els autors, són consubstancials a

la vida mateixa, mentre que la violència no deixa de ser una resposta entre les moltes possibles que hi pot haver. Si bé és cert que la violència acompanya en gran mesura una bona part de l'evolució de la humanitat, encara que amb diferències notables entre cultures, tampoc és menys cert que la pau forma part igualment de la mateixa història de la humanitat. Per tant, la violència està escrita en la nostra història, però la nostra naturalesa humana és molt més àmplia. En aquest llibre trobareu, des del punt de vista de la neurociència, les diferències entre impuls, agressivitat i violència; l'agressió designa un acte, l'agressió mostra una tendència o una disposició. L'agressivitat forma part de la conducta humana, no negativa en si mateixa, sinó positiva i necessària com a forma d'autoafirmació, física i psíquica de l'individu o del grup especialment conformat pels processos culturals de socialització. Del fet que l'agressivitat sigui inevitable no es deriva que la violència també ho sigui. Així doncs, no estem condemnats a ser violents; la violència és una resposta cultural i, per tant, apresa, i amb possibilitats de ser diferent.

Sovint només ens fixem en les manifestacions de violència directa, les més visibles, les de més fàcil reconeixement, les que tenen a veure amb la destrucció material o de la vida. Però la violència no s'esgota en aquestes manifestacions. Recollint les aportacions de Johan Galtung, existeix violència quan els éssers humans estan influenciats de manera que les seves realitzacions afectives, somàtiques i mentals estan per sota de les seves realitzacions potencials; d'aquí la necessitat d'una concepció àmplia de la violència que comporti una concepció àmplia de la pau. En aquest sentit, Galtung va establir una diferència fonamental entre violència directa i violència estructural, entenent la primera com a agressió física directa reconegible, i la segona, indirecta i més oculta, present en determinades estructures socials, sinònim d'injustícia social, que comporta desigualtats de poder, d'oportunitats, d'accés als recursos naturals, a l'educació, als serveis mèdics o a la cultura. Des d'aquesta perspectiva, quan no es poden satisfer les necessitats bàsiques humanes, es pot afirmar que la vida transcorre enmig de la violència.

En la nostra cultura està molt estesa la idea que la pau és absència de conflicte bèl·lic i, per extensió, de tota mena de conflicte. En un pla més íntim també està molt estesa la idea de la pau com a absència de tensions, presentant-la com un estat interior, tan idíl·lic com irreal. Des dels anys setanta la noció de pau ha anat adquirint un nou significat no associat a la guerra sinó a la violència —encara que la guerra no deixa de ser un tipus de violència organitzada, que va més enllà de la violència física perquè també inclou els diferents tipus de violència estructural—; així, la pau passa a ser un concepte més ampli i complex que afecta totes les dimensions de la vida. En paraules d'Adam Curle, seria

una estructura social amb grans dosis de justícia i un reduït nivell de violència. Entesa d'aquesta manera, la pau es crea, es construeix com una superació de realitats socials perverses, en una construcció incessant de justícia social; en conclusió, la pau no és i no serà mai una fita, un estat o el punt final d'un conflicte.

Vivim en un món on la força s'ha imposat sobre la paraula, la violència sobre el diàleg, la seguretat sobre la pau. La mà aixecada i armada sobre la mà estesa. La història és un seguit d'enfrontaments, violències, guerres, imposicions i dominis. La cultura de la violència, la cultura de la guerra, ha contribuït en gran mesura a mantenir els éssers humans submisos, obedients, temorosos als designis del poder; però enmig d'aquesta realitat, la cultura de pau avança a través de fomentar i potenciar l'educació per a la pau, l'educació en la no-violència, els drets humans, la tolerància, la facilitació del diàleg com a pràctica generalitzada, la gestió i la transformació de conflictes.

Tal com recull aquest llibre, educar consisteix a contribuir a formar éssers humans lliures i responsables; cada ésser humà és únic i amb capacitat de crear. Aquesta facultat o capacitat de crear ens confereix esperança en l'espècie humana, i la diversitat és la nostra gran riquesa. Educar en la pau és aprendre a ser lliures, aprendre a ser responsables, aprendre a viure junts, aprendre a participar, aprendre a conèixer i fer.

El gran repte de la humanitat és transitar de la força a la paraula. No hi haurà pau si no corregim les grans injustícies, si no evitem la mort per inanició de milions de nens o la fam de milions de persones, o la mort per malalties curables per manca de recursos per comprar medicaments, mentre la despesa militar s'incrementa i supera els 1,72 bilions de dòlars anuals. No hi haurà pau mentre deixem d'atendre les necessitats bàsiques de les persones i dediquem el talent i els recursos econòmics a fer la guerra.

Espero que aquest llibre contribueixi, d'una banda, a divulgar els continguts de la cultura de pau en general, i de l'altra, a l'educació per la pau en particular entre professionals i estudiosos de l'educació, entre persones que no estan en els cercles de l'acció i la reflexió de la pau. Un dels valors d'aquest llibre és que ens endinsa de manera rigorosa en els grans temes de la pau positiva sense feixucs tecnicismes ni prolífiques bibliografies.

Sabem que els avenços en física, matemàtiques, genètica, ecologia, sistemes d'autoorganització, intel·ligència artificial, computació, etc. han servit per replantejar i obrir noves possibilitats d'interpretació del paper dels éssers humans en l'univers i, de retruc, sobre la nostra naturalesa. Interpretacions que ens poden ajudar a cercar la pau individual, grupal o d'espècie, la pau amb la natura i el cosmos.

Aquest llibre s'endinsa en aquestes noves informacions sobre la condició humana, els sentiments, la racionalitat, la consciència i els conflictes, per fer front a tota aquesta complexitat. Els dos autors mostren el seu compromís a cercar i descobrir nous enfocaments, un nou espai intel·lectual i transdisciplinari que promogui una autèntica cultura de pau.

TICA FONT

Directora de l'Institut Català Internacional per la Pau